

SANAT (RESİM) EĞİTİMİNDE BİR NİTEL ARAŞTIRMA YÖNTEMİ: EĞİTSEL ELEŞTİRİ

A QUALITATIVE RESEARCH METHOD IN ART EDUCATION: EDUCATIONAL CRITICISM

Doç. Dr. Vedat ÖZSOY
Gazi Üniversitesi
Gazi Eğitim Fakültesi
Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü

ÖZ

Türkiye'de ilk ve ortaöğretimdeki sanat (resim) öğretimine yönelik araştırmalar son derece sınırlıdır ve çoğunlukla da nicel verilerin yorumlanmasına dayalı olarak gerçekleştirilmektedir. Oysa sanatın doğası gereği, bu alanda yapılacak araştırmaların nitel yönleri ortaya çıkarması daha yararlı olacaktır. Sanat (resim) öğretmenin mesleki niteliğinin ve gerçekleştirdiği öğretimin sorgulandığı çalışmalarda nitel bir araştırma yöntemi olarak kullanılan 'Eğitsel Eleştiri', sanat eğitimi sosyo-kültürel sorunlar açısından irdelemektedir. Özellikle veri toplama, içerik çözümlemesi, karşılaştırmalı çözümleme vb. gibi nitel araştırma basamakları yoluyla araştırma raporu yazılması eğitsel eleştiri yönteminin kapsamı içinde tanıtılmaya çalışılmaktadır.

ABSTRACT

Research studies about art education in primary and secondary education are very limited and most of them are realised depending mainly on the interpretation of the quantitative data. It would, however, be more useful if such research studies could reveal qualitative aspects of the art teaching process in line with the nature of art. 'Educational Criticism' as a qualitative research method is used to investigate the socio-cultural problems in art education and the professional qualifications of the art teachers in realizing their teaching procedures. Specifically, the stages of the qualitative research such as data collection, content analysis, comparative analysis and writing the research report will be introduced within the domain of the educational criticism method.

GİRİŞ

Sanat (resim) eğitiminde deneysel (ampirik) araştırmalar, sosyal bilimlerin diğer alanlarına yönelik olanlara paralel olarak 19. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Çocukların karalamalarından ya da çizgi resimlerinden ipuçları yakalamaya yönelik yapılan araştırmalar ile insanın gelişimine ilişkin veriler elde edilmeye çalışılmasına da yine bu yüzyılda başlanmıştır. (1)

1940 ve 1950'lerde bazı araştırmalar çocuk sanatı yoluyla kişiliklere göz atmış ve çok çeşitli sanat öğretimi yöntemlerinin bunun üzerine olan etkilerini saptamaya çabalamıştır. Ancak 1960'ların sonuna kadar sosyal bilimler, o yılların ünlü sanat eğitimcisi olan Victor Lowenfeld sonrası (2) sanat eğitimcileri üzerindeki etkisini göstermeye başlamıştır. Bu etkiler sanat eğitimi alanındaki araştırmacıların çalışmalarında da görülmektedir. (3)

Son otuz yılda yapılan yayınlara bakıldığında, sanat eğitimi alanında dört araştırma türünün ortaya çıktığı görülür. Bunlar: felsefi, deneysel (ampirik), öğretim programı ilgili araştırmalar ve tarihsel araştırmalar.

Bu makalede, sanat (resim) eğitiminde deneysel araştırmalarda kullanılan ve nitel veriler elde etmeyi sağlayan 'Eğitsel Eleştiri' yöntemi, içerik ve uygulama açısından tanıtılmaya çalışılacaktır.

Nitel Araştırmalar

Sanat eğitimi araştırmacıları deneysel bilgiyi usul ve kurallara göre (sistemli) anlamaya ihtiyaç duydukları için, sanat eğitimine özgü nicel ve nitel yöntem-bilimlerini geliştirmişlerdir. Nicel yaklaşım, sanatsal deneyimin, istatistiksel yorumlar ve evrensel yasalar önceliğiyle daha etkili ve sınırlı bir yolla açıklanması için yeğlenir. Nitel yöntem bunun aksine, sanatsal de-

neyimin estetiksel, kişisel, toplumsal ve politik boyutlarının erişilemez ya da mutlak yönlerini araştırmak için kullanılır. Nitel araştırma, günlük deneyimi, katılımcıların düşüncelerini ve inançlarını dikkate alarak, gözlemleme, yorumlama ve çözümleme yapmanın bir yoludur. Bir başka deyişle, nitel araştırma, süreçteki belirgin farklılıkların çeşitli görüş açılarından tanımlanması ve çeşitli değişkenlerin keşfiyle ilgilidir. Bilgileri ve/veya hipotezleri biçimlendirmek için işlem, verilerin dikkatli kaydını ve kavramsal sınıflandırmalar amacıyla yapılacak bir araştırmayı gerektirir. (4)

Nitel araştırma, görüşme, gözlem, doküman çözümlemesi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik bir sürecin izlendiği araştırma olarak tanımlanabilir. Bir başka deyişle, nitel araştırma, kuram oluşturmayı temel alan bir anlayışla sosyal olguları bağlı buldukları çevre içerisinde araştırmayı ve anlamayı ön plana alan bir yaklaşımdır. (5) Nitel yöntemde araştırmacı esneklik, araştırma desenini oluştururken ve topladığı verileri çözümlerken tümevarıma dayalı bir yöntem izler. Bu yöntemde kullanılan gözlem ve görüşme, toplumsal olguların göreliliğini ve hareketliliğini bir anlık da olsa yakalamayı ve anlamayı hedefler. Nitel yöntem, araştırılan konuyu ilgili bireylerin bakış açılarından görebilmeyi, bu bakış açılarını oluşturan sosyal yapıyı ve süreçleri ortaya koymayı sağlar. Bu araştırma yöntemiyle çevresel veri, süreçle ilgili veriler ve algılar olmak üzere üç tür veri toplanmaktadır.

Sanat Eğitiminde Nitel Araştırma Türleri

Nitel araştırma, etnografya ve mikroetnografya, fenomenoloji, eğitsel eleştiri, durum çalışması, sosyal-eleştirel kuramı da içine alan temel dört tür araştırma yöntemini içerir. Ayrıca, tarihsel ve anlatısal (narrative) araştırma ve budunbilim (etnometodoloji) gibi değişik türleri de vardır.

Etnografya, Wolcott'a göre, hem süreç hem de üründür ve bir grubun yaşam biçiminin bir resmidir. (6) Etnografya bir kişi tarafından, önceki araştırmalardan elde edilen bilgi ve deneyimlere dayalı bir bakış açısıyla yürütülen araştırma işlemidir. Bu tür araştırmaları gerçekleştiren antropologlar katılımcıların görüşlerinden hareket ederek, bir deneyimin anlamını ve

önemini kavramaya çalışırlar. Etnografya terimi bazı araştırmacılar tarafından tek bir anlamda değil, çalışma alanında kullanılan tüm teknikleri de kapsayacak biçimde genişletilerek kullanılır.

Mikroetnografya etnografik araştırmalarda ele alınanlara göre daha küçük bir deneyimin ya da günlük yaşamın bir diliminin incelenmesidir. Smith'in ifadesiyle mikroetnografya veri toplama, içerik çözümlemesi ve kavrayışları açık hale getirmek için (formüle etmek için) günlük durumların karşılaştırmalı çözümlemesidir. (7)

Mikroetnografik Betimleme'nin anlamı halkın (ethos) tipik bir resminin çıkarılmasıdır. Yöntem, yaşamın niteliklerini istatistiksel yaklaşımda olduğu gibi genelleştirmenin aksine, tanımlama ve yorumlama yoluyla bilgileri oluşturur. Her bir çalışma alanı yönetsel açıdan kısmi farklılıklar gösterir. Mikroetnografya esasen bir antropolojik terimdir. Bu yöntem için kullanılan diğer terimler şunlardır: Nitel araştırma (eğitimde); olay ve olguları inceleme bilimi = görüngübilim (fenomenoloji) (fesefede); durum çalışması (psikolojide); budunbilim (etnometodoloji) (sosyal bilimlerde). (8)

Eğitsel Eleştiri, bir günlük okul etkinliğinin daha iyi ve tam anlamıyla anlaşılabilmesi için tanımlanması, çözümlenmesi ve değerlendirilmesine yönelik araştırma işlemidir. (9) Yöntemi geliştiren Elliot Eisner bu yöntemi betimleyici, tematik ve çözümsel (analitik) öğelerden oluşan estetik eleştiriye dayandırmaktadır. Değerlendirmeci tutumuyla Eisner, yalnızca okul sorunlarının çıkış nedenlerini değil, aynı zamanda bu sorunların doğurduğu sonuçları da sorgulamaktadır. Sanat eğitimcisinin bu görüşleri, John Dewey'nin bir çeşit 'duyusal farkında oluş' sürecine ve ayrıntıların ya da niteliklerin ayrıştırılması olan 'algının geliştirilmesi' düşüncesine dayanmaktadır. (10)

Sanat öğretiminin niteliğinin araştırılmasına yönelik bir yöntem olarak eğitsel eleştiri, bir ders saati süresinde sanat dersinin her günkü durumu içinde tanımlanması, çözümlenmesi, yorumlanması ve yargılanması sürecidir. Tanımlama aşamasında gözlemi yapan araştırmacı okul, sınıf, öğretmen, öğrenciler ve sanat dersi ile ilgili bilgi toplamaktadır. Çözümleme aşamasında gözlemci eğitimle ilgili kavramları kullanarak öğretim türü ya da öğrencinin sanatsal eğilim-

leri gibi bölümleri çözümlenmektedir. Yorumlama ise, bir deneyimden anlam çıkarma sürecidir ve her aşamada gerçekleştirilir. Yorumlama ders boyunca sınıf atmosferinin nasıl olduğuna ve nasıl değiştiğine ilişkin yorumları içermektedir. Yargı basamağı bir değer biçme işlemidir. Bir derste sınıfın güçlü ve zayıf olduğu yanların saptanmasına ve zayıf öğelerin geliştirilmesine yönelik önerileri kapsar. Yargıda gerek öğrencilerin, gerekse öğretmenlerin görüş ve düşünceleri de yer almaktadır.

Eğitsel Eleştiride Yöntem

D) Kuramsal Çerçeve

Eğitsel Eleştiride üç basamak vardır: 1. Veri Toplama, 2. İçerik Çözümlemesi, 3. Karşılaştırmalı Çözümleme.

1. **Veri Toplama:** Alanda tutulan notlar, görüşmeler, anketler, süre örnekleme, fotoğraf, teyp ve/veya video kaydı yoluyla gün ve tarih belirterek düzenli bilgi toplama işlemidir. Süre örnekleme bir etkinliğin ve/veya öğretimin sıklığının zamanlama olarak saptanması işlemidir. Kullanılan öğretim yöntemleri; Bilgi Aktarımı, Yönelimsel, İletişimsel ve İşlevsiz Davranışlar olarak sınıflandırılır.

2. **İçerik Çözümlemesi:** Temel Bilgi Aktarımı biçimindeki çeşitli öğretim etkinliklerinde olduğu gibi tekrarlanan temaların araştırılmasıdır. Araştırma projesi boyunca kolaylaştırma gibi alt temalar ortaya çıkar. Kolaylaştırma bir şeyi, örneğin, burada öğretimi, 'daha kolay anlaşılır duruma getirme ya da daha basite indirgeme' işlemidir. Bu konunun açılımı aşağıda aynı başlık altında verilmektedir.

3. **Karşılaştırmalı Çözümleme:** Araştırma içinde bulunan temaların, bilgileri oluşturmak için birbiriyle ilişkilendirilmesi işlemidir. Örneğin, nedenleri ve sonuçlarıyla (etkileriyle) ilişkilendirilmiş kolaylaştırıcı (facilitation) öğretim biçimleri gibi. Öğrenciler ve sonuç raporundaki bulgularla ilgili yorumuyla öğretmen araştırma boyunca anahtar bilgi vericiler olarak kullanılır. Bu tür bir araştırma, aynı zamanda öğretmenle araştırmacı arasında bir 'yardımlaşmacı' çabadır. Sanat (resim) öğretmenleri kendi öğretim yöntemlerini irdelemek üzere işbirliği oluşturmaları için teşvik edilirler. Makalenin son bölümünde ayrıntılı olarak bu konu ayrıca yer almaktadır.

II) Katılımcılar

Bu bölümde araştırmayla ilgili katılımcılar incelenir. Bunlar; öğretmen, öğrenciler (ki bazıları anahtar bilgi vericilerdir), araştırmacı ve varsa diğer ders gözlemcileri, örneğin, başka bir öğretmen, müdür, müfettiş, öğretmen adayı gibi.

1. **Öğretmenin Betimlenmesi:** Öğretmenin iyi tanınması ve anlaşılması için bir görüşme formu hazırlanır. EK-1'de örneği verilen bu görüşme formundaki sorulara vereceği cevaplardan yararlanır. Böylece:

a) Öğretmenin meslekte halen görev yaptığı okulda kaç yıllık olduğu, varsa anasanaat dalının hangisi olduğu ve alanına öğretimde ağırlık verip vermediğinin farkında olma gibi saptamalar yapılır.

b) Yapılan görüşme ile öğretmenin kendi görüşüne göre güçlü ve zayıf yönlerinin neler olduğu belirlenir. Çok mu konuşuyor, derse geç mi giriyor, masasından hiç mi kalkmıyor, derste kendi çalışmasıyla mı uğraşıyor, gibi gözlemler gerçekleştirilir.

c) Kendi ifadesine dayanılarak öğretim felsefesi tanımlanır. (Tasasız, çok yönlü, yönelimsel, yönetici tarzında, dogmatik, otoriter, demokratik, sorgulayıcı-sokratik, büyüleyici, şakacı tavırlı, aktör gibi, iğneleyici-alaycı davranışlı, vb.) (11)

d) Dersin süresi ve öğretim programı tanımlanır ve yeterli sürenin olup olmadığı belirtilir.

e) Öğretmenin başka görevleri var mı, sanatın tanıtımını nasıl yapıyor ya da gerekliliğini nasıl savunuyor? (Sergi ve yarışmalara öğrencilerinin katılımı, sanat ve/veya sanat eğitimcileri dernekleri üyeliği, kendi sanatsal etkinlikleri: sergi açma-yarışmaya katılma, vb.)

Tüm bu bilgiler öğretmenin betimlenmesini sağlayabilecektir.

2. **Öğrencilerin Betimlenmesi:** Öğrencilerin sınıftaki toplam sayısı, cinsiyetleri, sosyal ve ekonomik düzeyleri belirlenmeye çalışılır. Üç öğrenciyle görüşme yapılır. Ayrıca, ders sırasında gözlemlenen öğrencilere EK-2 ve 3'te örnekleri verilen bir ön ve son anket uygulanır. Öğrencilerin ankete verdiği cevaplar, yüzdeleri alınarak değerlendirilir ve yorumlanır. Anket sonucuna göre gerektiğinde öğrencilerle görüşmeler de yapılabilir.

III) İlk İzlenimler ve Eğitim Ortamının Tanımlanması

Araştırmacı eğitim ortamıyla ilgili ilk izlenimlerini kaydeder. Mevcut ortamın bir betimlenmesi olarak sosyo-kültürel profil çıkarılır. Buna eğitimciler okulun belli bir sorununu ortaya çıkarmak için ihtiyaç duyarlar. Ayrıca okulun bulunduğu yerin toplumsal ve ekonomik yapısı irdelenir. Örneğin, ana sanayi yapısı nedir? Yerleşim yerinin türü (büyükşehir, küçük kent, ilçe, kasaba, köy), okul türü (ilköğretim, lise, Anadolu lisesi, güzel sanatlar lisesi, meslek lisesi), kalabalık ya da az nüfuslu okul, çok başarılı, tercih edilen okul vs. Okulun gelir kaynakları, fonlar, dernek, vakıf destekleri hakkında kısa bilgiler verilir. Her bir öğrenci başına düşen ortalama harcamanın yüzde olarak oranı, bunun sanat (resim) dersine düşen payı hesaplanır. Öğretmenin sanat dersi için gelir elde etmeye yönelik girişimlerinin olup olmadığı gibi konulara değinilir.

Eğitim ortamını görselleştirmek için Alan Haritası ve Karşılıklı Etkileşim Tablosu (Sosyogram) hazırlanır. Bunların amacı ders yapılan mekânın kullanımını kaydetme, çözümlenme ve yorumlama ile sosyal etkileşimi belirlemedir.

Alan Haritası, bir yerleşim planıdır ve mobilya, aygıtlar, sergileme panoları vb. kullanım yerlerini gösterir.

Karşılıklı Etkileşim Tablosu (Sosyogram), öğretmen ve öğrenciler ile öğrencilerin kendi arasındaki sosyal etkileşimin (hareketliliğin) bir çözümlenmesidir. Bu, öğretmenin sanat odası ya da sınıf içindeki yürüyüş yolunu gösteren bir Öğretmenin Hareket Güzergâhı çizimi ile desteklenir. Saydam kâğıt ya da bir yansı üzerinde öğretmenin yürüyüşü uzunlu kısıtlı kesik çizgilerle gösterilir. Daire, zikzak, odanın önünde ve arkasında gidip gelme, yürüyerek sekiz rakamı çizme gibi örüntülerle yapılan şekiller belirlenir. Sınıfta ya da sanat odasında bir etkileşim yoksa, öğretmen sürekli masasında oturuyor, hiçbir şey yapmıyor ya da ders anlatıyorsa bunun gözlem raporunda belirtilmesi gerekmektedir. Öğretmenlerin daha çok hangi öğrencilere ilgi gösterdiği, kimlere ilgisiz kaldığı ve bunun nedeni anlatılmalıdır. Öğrenci dersle ilgi olarak mı, yoksa başka bir ihtiyaçtan dolayı mı öğretmene yaklaşıyor? Hangi öğrenciler yardım almıyor ve niçin? Hangi öğrenciler çok sosyaldir? Sanat odasının

daki ya da sınıftaki en gözde yer neresi ve neden? Tüm bu sorulara cevap arayacak değerlendirme aracı bir sosyogramdır. Kısaca sosyogram, bir durumdaki etkileşimi işaretlerle belirtmedir. Bunun için etiketlerle bir renkli kod anahtarı yapılır. Bu işlemlerin ardından bir açıklama elde edildiğinde yorumda bulunulur.

Çizimlerde kız ve erkek öğrencilerin yerleşim düzenleri ve öğretmenin hangi sıklıkla nerelere gittiği, bunların nedenleri saptanır. Hava, ışık, gürültü düzeyi gibi koşullara, derslerin kesilmesine neden olan diğer durumlara ve bunların öğrenciler üzerine olan etkisine dikkat edilir.

Gerek öğretmen ve öğrenciler, gerekse eğitim ortamı fotoğraflarla da belgelenmelidir. Çünkü bu, anlatımların yanı sıra gözle algılama yoluyla araştırmacı ve araştırmayla ilgilenen kişilere önemli bir değerlendirme olanağı sunmuş olacaktır. Sonuçlar sınıfla paylaşılacak ve yaratıcı bir yorum olarak değerlendirilmek üzere bir paragraf haline getirilir.

IV) Dersin / Ünitenin Tanımlanması

Sanat öğretmenin girdiği sınıflardaki resim derslerinin yıllık planlarında hangi konulara yer verildiği, hangi sanatsal uygulamaların gerçekleştirileceği genel olarak belirtilir. Öğrencilerin yararlanması gereken yazılı ve görsel kaynaklara ilişkin listelerin, ders notlarının olup olmadığı araştırılır. Derslerde sanat tarihi, estetik ve eleştiri ağırlıklı konuların yer alıp almadığı, müze ve ören yeri gezileri düzenlenip düzenlenmediği gibi konular açıklanır. Sonra da 40 dakika boyunca gözlemlenen dersin konusu ve işleniş anlatılır. Örneğin, ilköğretim 6. sınıfta gerçekleştirilen bir resim dersinde desen (çizgi resim) ağırlıklı bir konu işleniyor ise, anatomi, uygulama, kontur, doku, değer gibi kavramların yer aldığı bir içerik vardır. Bunların süreçte yer alıp almadığı saptanır. Desen çalışması için kullanılan, örneğin, karakalem, mürekkep, tükenmez kalem, füzen ve pastel gibi tekniklerden söz edilir. Öğrencilerin önden görünüşün yanı sıra diğer yönlerden de çizimler yapmalarının istendiği, kendi çalışmalarının yanı sıra arkadaşlarının çalışmalarını da izlemelerinin yararlı olacağını öğretmen tarafından hatırlatıldığından söz edilir. Sanat Süreç Dosyası hazırlanıp hazırlanmadığı, ölçümleme ve değerlendirmelerin nasıl yapıldığı yazılır.

V) Öğretimin İçeriğinin Çözümlemesi

Bir sanat (resim) dersinin içeriği sanat disiplinleri, sanat formu, sanat araç ve gereçleri, sanatın anlatım ve uygulama süreci, sanat kavramları, güdüleme kaynakları, işlem basamakları ve sanat kavramlarının son özetinden oluşur. Bir sanat dersine yönelik yargı, öğretmen ve öğrencilere göre, sınıftaki gelişmeyi, sınıfın zayıf yönlerini, güçlü yönlerini değer biçerek saptamadır. (12)

Dersin İçeriğinin Çözümlemesi İşlem Basamakları:

- 40 dakikalık bir ders sürecinde bir öğretmenin ya da öğretmen adayının konuşmaları ve davranışları not tutma, sayaçlı teyp ya da videotteyp yardımıyla kaydedilir.

- Öğretmenin konuşmaları her beş dakikada bir süre belirtilerek yazıya dökülür.

- Yapılan konuşmaları, öğretim türü sayfa kenarına işaretlenerek satır satır kodlanır. Kodlama işaretleri çeşitli şekiller ya da renkler kullanılarak yapılabilir. Örneğin, bir cetvel disiplini, gülen bir yüz ise öğretmenin şaka yaptığını işaret edebilir.

- Tekrar başa dönülerek alt başlıklar öğretim yöntemlerine göre tekrar kodlanır.

- Her öğretim yöntemi için süre hesaplanır.

- Kayıt bitiminde çıkan sonuçlar bir Süre Örneklemeye Tablosu üzerinde gösterilir. Yazılı metnin (teyp ya da videotteyp dökümünün) beş-altı daktilo sayfasını geçmemesi gerekir. Uzun diyalog içeren derslerin öğretim sürecinde yalnız çok önemli bölümleri kaydedilmelidir. Bu süre örnekleme çalışması sırasında tutulan gözlem notları daha sonra bir öğretim senaryosu oluşturmada yararlı olabilecektir.

- En çok kullanılan öğretim yönteminden en az kullanılabilecek kadar kısa bir deneme hazırlanarak öğretim yargılanabilir ve kayıtlardan iki alt öğretim yöntemi örnek olarak verilebilir.

- Son olarak öğretimin nasıl geliştirileceği açıklanır. Dersi izlenen sanat öğretmenin hazırlanacak öneriyi görmesi istenmeyebilir. (13)

Öğretim Yöntemleri: Öğretim yukarıda da değinildiği gibi, en özlü tanımıyla bilginin aktarılma sürecidir. Bilginin aktarıldığı bir ders sürecinde öğretmen genellikle dört yöntem kullanır. (14) Bunlar:

1. **Temel Bilgi Aktarımı:** Genellikle bir dersin başlangıcında, bilginin planlı bir şekilde anlatılması ve konunun bütün sınıfa sunulmasıdır. Temel Bilgi Aktarımı; a) ders anlatımını, b) göstermeyi ve c) soru sormayı içerir.

2. **Yönetmel Öğretim:** Sınıfın ve kullanılacak gereçlerin düzenlenmesi ile ders sırasında sınıf disiplininin sağlanmasını öngörür.

3. **Süreç İçinde İletişimsel Öğretim:** Sanat öğretmenin bire bir ya da küçük gruplar halinde öğrencilerle gerçekleştirmekte oldukları sanatsal çalışmalar, süreç ve çıkan sonuçlar ile ilgili görüşmesidir. Bu yöntemde öğretmen, öğrencinin karşılaştığı sorunlara ilişkin seçenekler sunar, anında görüş bildirir ve onlarla konuşur.

4. **İşlevsiz Öğretim Yöntemi:** Öğretmenin öğrencilerle serbest, doğrudan, öğretimle ilişkisi olmayan biçimde ilgilenmesidir.

Kodlama Anahtarı, bir ders saati süresince kayda alınan öğretim sürecinin sınıflandırılmasında kullanılan, aşağıda örneği verilen farklı renk ve şekillerden oluşur:

Öğretim Yöntemi	Renk	Şekil
Temel Bilgi Aktarımı	Yeşil	▲
Yönetmel	Sarı	●
Süreç İçinde İletişimsel	Mavi	□
İşlevsiz	Kırmızı	☆

Gözlem Kaydının Dökümü, 40 dakikalık bir sanat dersinin not tutma, teyp ya da videotteyp yardımıyla kaydedildikten sonra dökümünün yapılması işlemidir. Kayıt altına alınan derste kullanılan öğretim yöntemleri yukarıda gösterilen anahtarla kodlanarak sınıflandırılır.

Süre Örneklemeye Tablosu, kaydı yapılan 40 dakikalık bir dersin dökümünden sonra öğretmenin kullandığı değişik öğretim yöntemlerinin süre olarak saptanması ve aşağıda örneği verilen şekilde bir tablo haline getirilmesi işlemidir.

Süre Örneklemeye Tablosu

Öğretim Yöntemi	Dk.	%
Temel Bilgi Aktarımı		
Yönetimsel		
Süreç İçinde İletişimsel		
İşlevsiz		
Toplam	40.0	100.00

Tablonun Açıklanması ve Yorumu: Yukarıdaki tablo yüzdeler itibariyle açıklanır ve bir yorum yapılır.

Öğretmenin Derste Uyguladığı Ağırlıklı Öğretim Tarzı, öğretmenin ders içinde öğrencilere yaklaşım ve bilgiyi aktarma tarzı, dersi anlatış şekli, öğrenciyi güdüleyişi ve derse katışı gibi yaklaşımlarda ağırlıklı olarak kullandığı yöntem onun tarzını belirlemektedir. John Michael *Art and Adolescence* adlı kitabında çeşitli öğretim tarzlarından söz eder. Bunlardan sanat öğretmenlerinin sıklıkla kullandıkları dört başlık altında verilir: (15)

1. **Otoriter öğretim tarzı**, çok emredici olup pek çok ders anlatımını ve göstermeyi içerir.

2. **Sorgulayıcı öğretim tarzı**, önceden açık uçlu sorularla ve bunların hatırlanmasını kolaylaştırıcı çok seçenekli cevapların kullanılmasıyla dersin işleniş şeklidir. Öğrenciler uygun cevapları seçmeye yönlendirilirler. Temelde soru-cevap ağırlıklıdır ve bu tarza sokratik sorgulama da denilir. Bu tarz sanat tarihi, sanat eleştirisi ve estetik öğretiminde yaygın bir biçimde kullanılır.

3. **Yardım sağlayıcı öğretim tarzı**, çoğunlukla öğrencilere bire bir yardım ederek, onların gereksinim duydukları açıklamaları, göstermeleri ve diğer yardımları sağlayarak, onları daha bireysel dikkat ile yönlendirerek gerçekleştirilen öğretim türüdür.

4. **Tasasız öğretim tarzı**, 'bırakınız yapsınlar' anlayışıdır. Bu sanat öğretiminde en zayıf yoldur. Bu tarzı seçen öğretmen, öğrencinin kendi başına araştırmasına ve öğretmenin çok az konuşması ve az yardımcı olması gerektiğine inanır. Böyle bir öğretim tarzı genellikle başarısızlıkla sonuçlanır.

Araştırmacı dersin sonunda yukarıdaki bilgilere dayalı olarak sanat öğretmenin o ders sürecinde hangi öğretim tarzını baskın olarak kullandığını ra-

pora kaydeder.

VI) Öğrenci Profili

Sanat dersini öğrencilerin algılamaları ve gerçekleştirdikleri etkinlikler açısından irdelemek, öğretmenin performansını ölçümlemeye katkı yapmaktadır. Bu amaçla iyi, orta ve zayıf olarak nitelenen üç öğrenci araştırmaya yardımcı olmaları için seçilir. Bunlarla ilgili aşağıdaki çalışmalar yapılır:

- İşbirliği yapılan üç öğrencinin fiziksel tanımları.
- Öğrencilerin çalışmalarına sanat eleştirisi anketi uygulanması (Öz-Değerlendirme Yaprakları-EK:4).
- Öğrencilerin öz-değerlendirme yapıklarının çözümlenmesi.
- Öğrenci cevaplarının karşılaştırılması.
- Öğrencilerin eleştirel yetenekleri ile ilgili bulguların tartışılması.
- Öğrencilerin sanatsal çalışmalarının Lowenfeld ve Brittain'in şema, renk ve mekân sınıflamasına göre çözümlenmesi (16) (yaş gruplarına göre değerlendirme).

VII) Öğretmenin Sanat Dersini Ölçümleme ve Değerlendirme Yöntemi

Araştırmacı gözlemlediği öğretmenin, öğrenci çalışmalarını değerlendirmek için hangi aygıtları kullandığını saptamalıdır. Öğretmen değerlendirmeyi hangi sıklıkla yapmaktadır? Bilgiler nasıl ölçümlenmektedir? Süreç dosyası hazırlama, testler, ölçütler listesi, not defteri, haftalık öğrenci kayıtları, genel tutum ve davranışlar vb. gibi hangi aygıtlar kullanılmaktadır?

VIII) Tanıtım Etkinlikleri ve Sanatın Gerekliliğini Savunma

Sanat öğretmenin öğrencilere sanatın amaç ve işlevleriyle ilgili açıklamaları olup olmadığı, sanatın uygulama alanlarının neler olduğu konularına değinip değinmediği saptanmaya çalışılır. Ayrıca öğrencileri yarışmalara ve sergilere teşvik etme, derse katkı yapıcı galeri, atölye, müze gezileri düzenleme, ödüller verme, özel etkinlikler eşgüdümleme, grup çalışması olarak okul duvarlarına çalışmalar yapma; projeler için okuldan, velilerden ya da özel kuruluşlardan yardımlar alma gibi dersi kolaylaştırıcı (facilitation) etkinlikler araştırılır.

IX) Karşılaştırmalı Çözümleme

Yukarıda kuramsal çerçevede tanımlandığı gibi 'Karşılaştırmalı Çözümleme'de öğretmenin öğretim tarzının nasıl olduğu, sınıfın düzeyine göre dersi nasıl verdiği anlatılır. En önemli tarz 'fazla yapılandırılmış öğretim' biçimidir. Bu tarz, öğretmenin katılımcı bir yardımlaşma içerisinde olmasını, öğrencilerin birbirlerine öğretmeleri için ortam yaratmasını, grup çalışması yaptırmasını, öğrencinin okulundan gurur duymasını sağlamayı kapsamaktadır. Karşılaştırmalı çözümlemede öğretmen bunun aksine, çok ödev veren, zor konular seçen, dersi anlatırken alaycı anekdotlardan, sözcük oyunlarından, işneleyici ifadelerle yararlanarak bir 'karşı-yapısal' tarzla mı öğretim yapmayı yeğliyor gibi konular kaydedilmeye çalışılır.

X) Eğitsel Eleştiride Değerlendirme ve Sonuç

Sonuçlar geniş zaman cümleleriyle ve yorum ifade eden sözcüklerle yazılır. Örneğin; ... gibi göründü, ... olabilir, ... e yatkın, ... niyetli, ... muhtemelen, ... sanırım, ... herhalde gibi. Öğretmenin ve öğrencilerin izlenmesiyle elde edilen bulgular yorumlanır. Hangi öğretim yönteminin baskın olarak ve hangi tarzı kullandığı belirtilir. Derslerde işlediği konuların tercih nedeni belirtilir. Değerlendirme ve not verme yolu ve türleri belirtilir ve yorumlanır.

SONUÇ

Sanat eğitimin bütün alanlarında ve her düzeyinde eğitim-öğretim sürecinin tüm yönleriyle tanımlanması, çözümlenmesi, yorumlanması ve yargılanması için eğitsel eleştiri yöntemi önemli olanaklar sunmaktadır. Gerek öğretmen ve öğrenciler, gerekse araştırmacı ve diğer gözlemcilerin oluşturduğu katılımcıların görüşlerinin belirlenmesi, uygulanan sanat eğitiminin niteliğinin geliştirilmesine katkı yapmaktadır.

Eğitsel eleştiri yöntemiyle elde edilen bulgular ve yorumlar, sayıları binlerle ifade edilen resim öğretmenlerine, öğretim süreçlerinde yapıcı katkılarda bulunabileceği gibi, öznel (subjektif) bir alan olan sanatın öğretiminde bilimsel araştırmalara dayalı yöntemlerin oluşturulmasına da olanak sağlayabilecektir. Ayrıca, bu yöntem aracılığıyla sanat (resim) derslerinin nesnel (objektif) olarak değerlendirilmesi, öğretmenlerin niteliklerinin geliştirilmesi çabalarını da artıracaktır.

Ülkemizde kimi sanat öğretmenleri ve öğretim

elemanları arasında yaygın olan sanatın, dolayısıyla sanat eğitimin 'öznel olması nedeniyle değerlendirilemeyeceği' söyleminin ortadan kalkmasına, bu alanda geliştirilen araştırma yöntemlerinin tanıtılmasının yardımcı olacağı kuşkusuzdur.

Dileğimiz sanat ile eğitimi birleştiren 'sanat eğitimi bilim dalı'nın bir disiplin olduğu gerçeğinin görülmesi ve bu alanda değişik deneysel araştırma yöntemleriyle lisansüstü çalışmaların yaygın bir biçimde gerçekleştirilebilmesidir. Sanat eğitiminde bir nitel araştırma türü olan eğitsel eleştiriye örnek olarak bu makalenin yazarının "Elektronik İletişim Araçlarıyla Görsel Algının Geliştirilmesi" adlı bildirisine de bakılabilir. (17)

KAYNAKÇA

- Barkan, M. (1965) *A Foundation for Art Education*. New York: Ronald Pub.
- Degge, R. M. (1982) "The Classroom Art Teacher as Inquirer", *Studies in Art Education*, 24.
- Dobbs, S. M. (1988) *Research Readings for Discipline-Based Art Education: A Journey Beyond Creating*. Reston, Virginia: N.A.E.A. Pub.
- Eisner, E. (1991) *Enlightened Eye: Qualitative Inquiry and the Enhancement of Educational Practice*. New York: Macmillan.
- Feldman, E. (1967) *Art as Image and Idea*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Hamblen, K. (1985) "Developing Aesthetic Literacy through Contested Concepts", *Studies in Art Education*, 19-25.
- Kırıçoğlu, O. ve M. Stokrocki (1999) *Ortaöğretim Sanat Öğretimi*. YÖK/DB MEGP, Ankara.
- Lowenfeld, V. & W. Brittain (1974) *Creative and Mental Growth*. New York: Macmillan.
- Michael, J. (1983) *Art and Adolescence: Teaching Art at the Secondary Level*. New York: Teachers College Press.
- Mittler, G. (1989) *Art in Focus*. (2nd ed), Glencoe, Mission Hills, CA.
- Özsoy, V. (1993) "Amerika Birleşik Devletleri'nde Güzel Sanatlar ve Tasarım Eğitimi", *Eğitim Dergisi*, Sayı 3.
- Özsoy, V. (2000) "Elektronik İletişim Araçlarıyla

Görsel Algının Geliştirilmesi", *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, Eğitim Sempozyumu Bildirileri Özel Sayısı: 12, İzmir.

- Özsoy, V. (2001) "Güzel Sanatlar (Resim-İş) Eğitiminde Bilimsel Araştırmalar", *Eğitim ve Bilim Dergisi*, Ankara: TED Yayınları.
- Stokrocki, M. (1990) "Forms of Instruction Used by Art Teachers with Preadolescents", B. E. Little (ed.) *Secondary Art Education: An Anthology of Issues*. Reston, Virginia: N.A.E.A. Pub.
- Stokrocki, M. (1991) "A Decade of Qualitative Research in Art Education: Methodological Expansions and Pedagogical Explorations", *Visual Arts Research*, Vol. 17, No. 1 (Issue 33), Spring.
- Stokrocki, M. (1996) "An Educational Criticism Study of Teaching Suburban Ninth Graders: The Facilitator", *Ohio Art Education Association Journal*, 29 (1).
- Stokrocki, M. (1997) "Qualitative Forms of Research Methods", Pierre & Zimmerman (eds.) *Research Methods and Methodologies*. Reston, Virginia: N.A.E.A. Pub.
- Yıldırım, A. ve H. Şimşek (1999) *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınevi.

EK: 1

ÖĞRETMENE SORULABİLECEK ÖRNEK SORULAR

Tarih:

- Okulunuzda öğrencilerin genel sosyal statüleri (konumları) nasıldır?
- Sanat derslerinde ihtiyaç duyulan parasal kaynak nasıl sağlanıyor? (veli-okul)
- Yeterli mi? (Varsa)
- Kaynak sağlama ile ilgili düşünceleriniz ve önerileriniz nelerdir?
- Hizmet süreniz ne kadar?
- Lisede kaç yıldır görev yapıyorsunuz, diğer görevleriniz ve yerleri?
- Neden bu mesleği seçtiniz?
- Mezuniyetiniz ve aldığınız en son diploma? (üç yıllık, lisans, yüksek lisans, vs.)
- Öğretmenliğinizde sanat ve sanat öğretimi ile ilgili okuduğunuz kitaplar hangileriydi ve hangisini özellikle

önemli ve tavsiye edilir buluyorsunuz?

- Mesleğinizle ilgili bir araştırmanız oldu mu?
- İzleyici veya katılımcı olarak bulunma fırsatı veya şansı elde ettiğiniz bilimsel toplantılar ve sanatsal etkinlikler oldu mu? (Konferans, sergi, vs.)
- Herhangi bir eğitim ve/veya sanat dergisine abone misiniz?
- Herhangi bir ulusal ve/veya uluslararası mesleki kuruluşa üyeliğiniz var mı?
- Bir öğretici olarak sizce güçlü olduğunuzu düşündüğünüz yönleriniz nelerdir?
- Mezuniyetinizde bir anasanat/tasarım alanınız var mıydı?
- Varsa, bu alandaki bilgi ve deneyiminiz öğretim yol ve yönteminizi etkilemekte midir? Dolayısıyla daha çok kendi alanınızı mı öğretiyorsunuz?
- Bir öğretici olarak öğretimde zayıf veya yetersiz kaldığınızı düşündüğünüz hususlar nelerdir?
- Sanatı öğretim felsefeniz veya yönteminiz (üslubunuz) nedir?
- Her gün dersiniz var mı? Ve liselerde sanat dersleri için ayrılan süre sizce yeterli mi?
- Sanat dersleri dışında başka görevleriniz var mı?
- Öğrencilerinizi sanat eğitimine ve sanat ortamına duyarlı ve katılımcı hale getirmek için neler yapıyorsunuz?
- Yıl sonu sergiler ve yarışmalar konusundaki düşünce ve etkinlikleriniz nelerdir?
- Öğretim felsefeniz ve yönteminizin diğer meslektaşlarınızla aynı paralelde olduğu hissine kapılıyor musunuz?
- Okul yöneticilerinin ve diğer meslektaşlarınızın sanat dersinizle ilgili düşünce ve davranışlarını nasıl buluyorsunuz?

EK: 2

ÖĞRENCİ ÖN ANKETİ

(Öğrencilerin Öğretmene, Sanata ve İçeriğe Tepkileri)

Adınız ve soyadınız (Eğer yazmak isterseniz):

Bazı sorularda birden fazla seçeneği işaretleyebilirsiniz.

ÖĞRETİMİN KARAKTERİSTİKLERİ

1. Bu yıl boyunca resim derslerinde öğrendikleriniz konusunda neler hissediyorsunuz?

Birçok yeni şey öğrendim ____

Biraz bir şeyler öğrendim ____

Hiçbir şey öğrenmedim ____

2. Sınıf ortamını tanımlayınız?

Gürültülü ____

Arkadaşların bir kısmı çaba harcamıyor ____

Arkadaşların çoğu ilgili ____

Rahat ve özgür bir ortam ____

Neyi ne zaman ve nasıl yapmamız gerektiği kesin kurullarla belirlenmiş bir ortam ____

Yapılacak sanatsal çalışmaya bağlı olarak özgür veya kurallı bir ortam ____

3. Derslerdeki etkinlikleri nasıl tanımladınız?

Bir lise için olması gerekenin çok altında olduğunu düşünüyorum ____

Bir lise için olması gerekenin altında olduğunu düşünüyorum ____

Bir lise için olması gerekenin var olduğunu düşünüyorum ____

Sanatsal çalışmamı gerçekleştirmek için her şeyin var olduğunu düşünüyorum ____

Sanırım şunlara ihtiyacımız var _____

SANATIN KAVRANIŞ BİÇİMİ

4. Aşağıdakilerden hangi kelime(ler) sizce sanatı tanımlamaktadır?

Sanat yaratıcılıktır ____

Sanat anlatımdır ____

Sanat tekniktir ____

Sanat bir şeyleri gerçekçi olarak göstermektir ____

Diğer (lütfen yazınız) _____

SANAT İÇERİĞİNE TEPKİLER

5. Bu derste bugüne kadar yaptığınız sanatsal çalışmalardan hangisini en çok sevdiniz?

Desen çalışması ____

Yağlıboya ____

Özgünbaskı ____

Seramik ____

Grafik ____

Diğer (lütfen yazınız): _____

6. Evde hangi tür sanat çalışması gerçekleştirdiniz?

Desen çalışması ____

Yağlıboya ____

Özgünbaskı ____

Seramik ____

Grafik ____

Diğer (lütfen yazınız): _____

7. En son severek yaptığınız sanatsal çalışma hangisiydi?

Desen çalışması ____

Yağlıboya ____

Özgünbaskı ____

Seramik ____

Grafik ____

Diğer (lütfen yazınız): _____

8. Gelecekte yine sanat (resim) derslerine devam etmek ister miydiniz?

Evet, lisede resim derslerine devam etmek isterdim ____

Evet, yüksek öğrenimimde sanatla da ilgilenmek isterdim _____

Hayır, sanat eğitimi almaya yönelik bir planım bulunmamaktadır ____

9. İdeal bir resim öğretmeni

Bizim öğretmenimiz gibi ____

Açık görüşlü ve sabırlı ____

Hazırlıklı ve bilgili ____

Samimi ve yardımsever ____

Farklı sanatsal uygulamalara açık ____ olmalıdır.

Eğer başka bir yorumda bulunmak isterseniz burayı kullanabilirsiniz:

KENDİSİYLE İLGİLİ OLARAK:

Evinizde ne tür özgün sanatsal eserler bulunmaktadır?

Yağlıboya Tablo ____ Sanatsal Fotoğraf ____

Desen ____ Özgün Dokuma (Halı/Kilim) ____

Seramik ____ Özgünbaskı ____

Heykel ____ Özgün Takı ve Mücevher ____

Ağaç /Metal Kabartma ____ Diğer ____

Ailenizde sanatın herhangi bir dalıyla uğraşan var mı? ____

Mezuniyetten sonra yükseköğrenime devam etmek istiyor musunuz? _____

Cevabınız "Evet" ise hangi alanda öğrenim görmek isterdiniz?

Güzel Sanatlar ____

Emin Değilim ____

Diğer ____

Bugüne kadar aşağıdaki kurumlardan ve yerlerden hangilerini gezdiniz?

Resim ve Heykel Müzesi ____

Sanat Galerisi ____

Açık hava Müzesi ve Ören Yeri ____

Yaptığınız bir sanatsal çalışmanın sergilendiği bir ortamda bulundunuz mu? ____

Gelecekte aşağıdaki sanat türlerinden hangisiyle ilgili bir şeyler öğrenmek isterdiniz?

Yağlıboya ____ Desen ____

Seramik ____ Tekstil ve Dokuma ____

Heykel ____ Özgünbaskı ____

Takı ve Mücevher ____ Ağaç/Metal Kabartma ____

Sanat Tarihi ____ Diğer (lütfen yazınız) ____

Gösterdiğiniz ilgi ve cevaplarınız için teşekkür ederim.

EK: 3

SON ANKET

ÖĞRENCİLERİN DERSİ DEĞERLENDİRMESİ

	Sayı	Toplam	%
1. Derste en çok neyi sevdiniz?			
• Özgürlük	5	20	25
• Deneyimlerin çeşitliliği	6	20	30
2. Derste en az neyi sevdiniz?	—	—	—
• Şikayeti olmayanlar?	—	—	—
• Diğerleriyle kıyaslayanlar?	—	—	—
3. Neleri tavsiye edersiniz	—	—	—
• Hiç	—	—	—
• Daha fazla süre ve uygulama	—	—	—
• Yağlıboya resim	—	—	—
• Kendi projemi yapmak	—	—	—

EK:4

YARDIMCI ÖĞRENCİ ÖZ DEĞERLENDİRME YAPRAĞI

(Bakmayı Öğrenmek ve Öğrenmek İçin Bakmak) (18)

İsim:

Tarih:

Yaptığın sanatsal çalışma ile ilgili aşağıdaki soruları cevaplamayı bekler, yardımın için teşekkür ederim:

1. Çalışmada ne gördüğünü tanımlar mısın? Çalışmanın konusu nedir? Kullandığın araç ve gereçler nelerdir? Hangi renkleri kullandın? Çalışman somut, tanınabilen nesnelere mi oluşmuş bir düzenleme, yoksa soyut, tanınamayan nesnelere oluşmuş bir düzenleme mi? Çalışman insan, hayvan, bitki veya su gibi bilinen şeyleri yansıtıyor mu?
2. Çalışmada renkler, şekiller ve motifler(örnekler) dengeli bir düzenleme için nasıl yerleştirilmiştir? Sence denge simetrik mi, yoksa asimetrik mi? Motifler geometrik ve keskin köşeli mi, yoksa doğal ve eğrilerle mi (bitkiler gibi) oluşmuş? Renkler daha çok açık mı, koyu mu, parlak mı, soluk (mat) mu?
3. Çalışmana bir ad ver, bir başlık bul. Hem isim hem de sıfat kullanarak bu başlığı ver (Yeşil Dere, Uzun Adam gibi). Çalışman sende ne gibi hisler uyandırıyor? Açıklar mısın niçin? Çalışmanı izleyenlerin neler hissetmelerini isterdin? Çalışman senin için neyi simgeliyor veya senin için anlamı nedir? (Simge; bir şeyin yerini tutan başka bir şey).
4. Çalışmandaki düşünce sende nasıl oluştu, esin kaynağın ne oldu? Bu düşünce, daha çalışmana başlamadan mı aklına geldi, yoksa çalışmaya başladıktan sonra mı oluştu? İlk düşünceni çalışmanı oluştururken tamamen mi değiştirdi? İlk düşünceni başarılı bir şekilde nasıl gerçekleştirebildin?
5. Çalışmanı gerçekleştirirken hangi problemlerle, güç-

lüklerle karşılaştın? Bunları nasıl hallettin? Sanatsal çalışmada seni en çok ne şaşırttı? Çalışmanı iyileştirme için ne yapmak isterdin? Sanatsal çalışmanın en çok nelerini başarılı buluyorsun?

6. Çalışmanı aşağıdaki hangi gerekçelerden dolayı önemli buluyorsun: (Birden fazla cevabı işaretleyebilirsin. Sanatsal çalışmana bakarak, işaretlediğin her madde için bir açıklama yapar mısın lütfen.)
 - a) özgünlüğünden (orijinalliğinden)
 - b) ustalikle yapılmış olmasından
 - c) renklerin ve motiflerin kendine özgü kullanılmış olmasından
 - d) kişisel, toplumsal veya politik anlatım sergilemesinden
 - e) gerçekçi oluş derecesinden- ki konuyu açık bir şekilde anlatmaktadır
 - f) işe yarar, kullanılabilir oluşundan
 - g) bir düşünceyi ya da duyguyu yansıtıyor oluşundan.

NOTLAR

1. Dobbs, Stephen Mark (ed.) (1988) *Research Readings for Discipline-Based Art Education: A Journey Beyond Creating*. Reston, Virginia: N.A.E.A. Pub. s.32.
2. 'Yaratıcı özgür anlatım' Viktor Lowenfel tarafından geliştirilmiş ve sanat eğitiminde etkisi yıllarca sürmüş bir yaklaşımdır ve bir paradigma (bir dünya görüşü, düşünme biçimi) oluşturmuştur. 1960'da J. Bruner'in *Process of Education* adlı kitabı ve 1965'te Pennsylvania Üniversitesi'nde yapılan seminerde sanat eğitimcilerinin disiplin düzenli yaklaşımları sanat eğitimini bir disiplin olarak yapılandırmıştır. Daha sonraki yıllarda geliştirilen Discipline-Based Art Education anlayışı bu temel düşünceye dayandırılmış ve sanat eğitiminde yeni paradigma haline gelmiştir. Konuyla ilgili olarak bkz. M. Barkan (1965) *A Foundation for Art Education*. New York: Ronalt Pub. V. Özsoy (1993) "Amerika Birleşik Devletleri'nde Güzel Sanatlar ve Tasarım Eğitimi," *Eğitim Dergisi*, Sayı 3, s. 48-54. V. Özsoy (2001) "Güzel Sanatlar (Resim-İş) Eğitiminde Bilimsel Araştırmalar", *Eğitim ve Bilim Dergisi*, TED Yayınları.
3. Dobbs, Stephen Mark (ed.) (1988) A.g.e., s. 32.
4. Stokrocki, Mary (1991) "A Decade of Qualitative Research in Art Education: Methodological Expansions and Pedagogical Explorations", *Visual Arts Research*, Vol. 17, No.1 (Issue 33), Spring, s. 41.
5. Yıldırım, Ali ve Hasan Şimşek (1999) *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınevi. s.19.
6. Stokrocki, Mary (1997) "Qualitative Forms of Research Methods", *Research Methods and Methodologies*, Pierre & Zimmerman (eds.), Reston, Virginia: N.A.E.A. Pub. s. 34.
7. Stokrocki, Mary (1997) A.g.m., s. 34
8. Stokrocki, Mary (1996) "An Educational Criticism Study of Teaching Suburban Ninth Graders: The Facilitator", *Ohio Art Education Association Journal*, 29 (1), 3-21.

- 9 Eisner, Eliot (1991) *Enlightened Eye: Qualitative Inquiry and the Enhancement of Educational Practice*. New York: Macmillan.
- 10 Stokrocki, Mary (1997) "Qualitative Forms of Research Methods", s.35.
- 11 Michael, John (1983) *Art and Adolescence: Teaching Art at the Secondary Level*. New York: Teachers College Press. Bölüm 5'te bu öğretim biçimleri ayrıntılı olarak açıklanmaktadır.
- 12 Kırıçoğlu, O. ve M. Stokrocki, *Ortaöğretim Sanat Öğretimi*. YÖK/DB MEGP, Ankara. s. 3.57.
- 13 Kırıçoğlu, O. ve M. Stokrocki, A.g.e, s. 3.58
- 14 Stokrocki, M. (1990) "Forms of Instruction Used by Art Teachers with Preadolescents", *Secondary Art Education: An Anthology of Issues*, B. E. Little (ed.), Reston, Virginia: NAEA Pub., s.35-45.
- 15 Michael, John (1983) *Art and Adolescence: Teaching Art at the Secondary Level*. New York: Teachers College Press. s. 100-105.
- 16 Lowenfeld, Victor & W. Brittain (1974) *Creative and Mental Growth*. New York: Macmillan.
- 17 Özsoy, V. (2000) "Elektronik İletişim Araçlarıyla Görsel Algının Geliştirilmesi", *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, Eğitim Sempozyumu Bildirileri Özel Sayısı: 12, İzmir, s. 227-237.
- 18 M. Stokrocki bu formun geliştirilmesinde şu kaynaklardan yararlandığını belirtmektedir: Hamblen, K. (1985) "Developing Aesthetic Literacy through Contested Concepts", *Studies in Art Education*, 19-25. Feldman, E. (1967) *Art as Image and Idea*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall. Mittler, G. (1989) *Art in Focus*. (2nd ed.) Glencoe, Mission Hills, CA.